

O

óbraz

Beeld, ikoon. Ofschoon het Kerkslavisch het woord IKOON kent, staat meestal op een ikoon het woord OBRAZ, met er achter in de genitief de naam van de ikoon.

oebroes

Op oude Russische ikonen van het >*mandylion* staat soms in plaats van het woord OBRAZ het oudere woord OEBROES.

oespjénije

>*koimesis*.

óklad

Is een ander Russisch woord voor >*riza*.

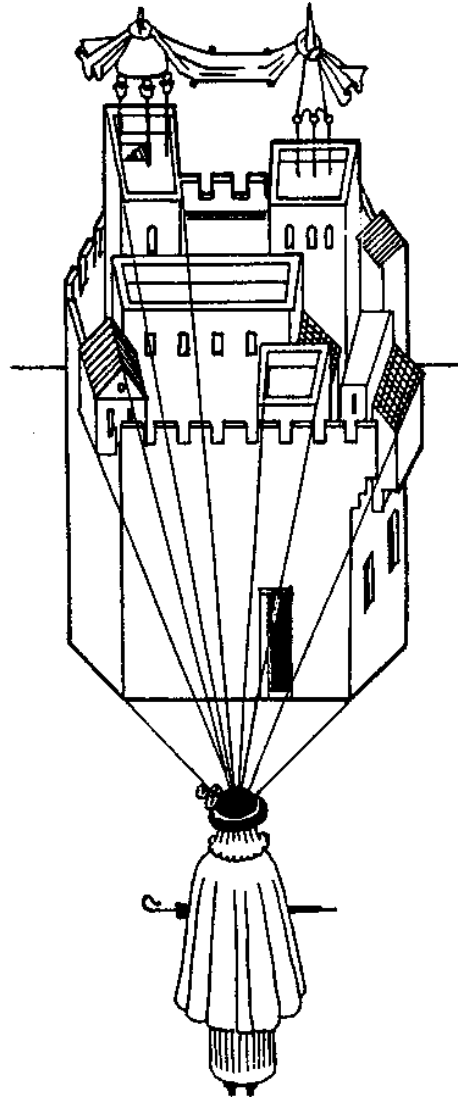
olífa

Russisch woord voor de lijnolie die gebruikt wordt voor het bedekken van de ikoon nadat ze geschilderd is. Soms wordt in de olie damarverniss gekookt, en oudere meesters kookten in de olie barnsteen. Het is duidelijk dat het woord eigenlijk van olijfolie afkomstig is. Dit was namelijk de ikoonbedekking bij de Grieken.

omgekeerd perspectief

Doordat het verdwijnpunt niet op de horizon ligt, maar in de toeschouwer, ontstaat de suggestie dat gebouwen, tafels, voetbanken, enz. naar de beschouwer toe komen (zie rechtsboven).

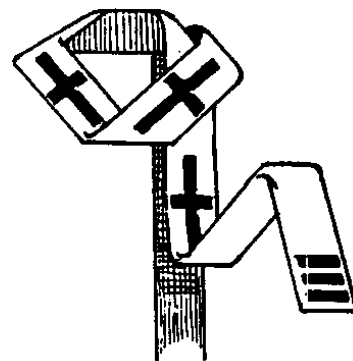
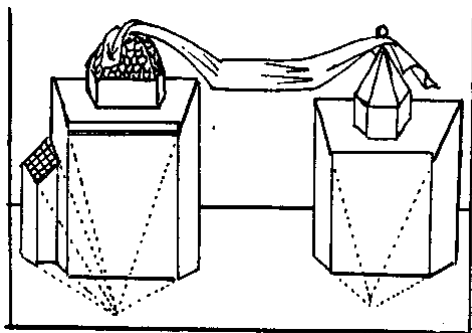
Dit omgekeerde perspectief behoort tot de groep hulpmiddelen die proberen het wezen van de ikoon duidelijk te maken: een boodschap die vanuit de hemel naar ons toekomt. Op een en dezelfde ikoon kunnen twee of meer verdwijnpunten voorko-

men. Dit is vaak het geval wanneer aan beide zijden van de ikoon gebouwen staan, zoals bijvoorbeeld op de ikoon van de Aankondiging. (zie linksonder)

omofórion

Een brede lange band van witte kleur of goudbrokaat die de bisschop tijdens litur-

gische diensten om de schouders draagt. Op deze band zijn gewoonlijk drie zwarte dwarsstrepen. Deze strepen zouden de volheid van het priesterschap voorstellen: diaken, priester, bisschop. Historisch ontwikkelde zich dit kledingstuk uit de >loros. Een andere verklaring dat dit omoforion een voortzetting zou zijn van de gebedsdoek, welke de joden in de synagoge over hoofd en schouders leggen, is nog niet voldoende onderzocht.

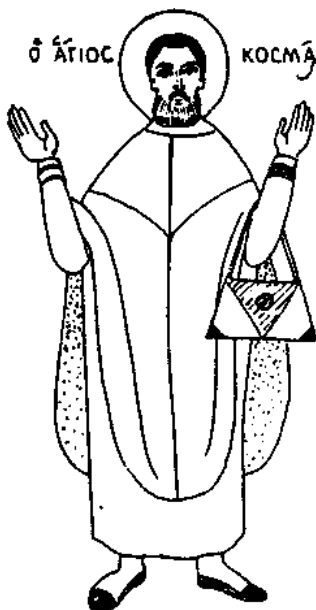
onbaatzuchtige artsen
>bjezsrébrjenniek.

óchrist
Een geelkleurige oker die door ikoonschilders gebruikt wordt voor het >himation van de apostel Petrus.

ontslaping
>koimesis.

o'poesj-opoésjka
De uiterste rand van een ikoon die gewoonlijk iets donkerder is dan de kleur van de rand. Russische ikoonschilders geven de smalle rand vaak twee kleuren, rood en groen.

orante
Een persoon in biddende houding (orare = bidden), die hij toont door de armen ten hemel op te heffen. Veel van deze orantevoorstellingen zijn te vinden in de cata-

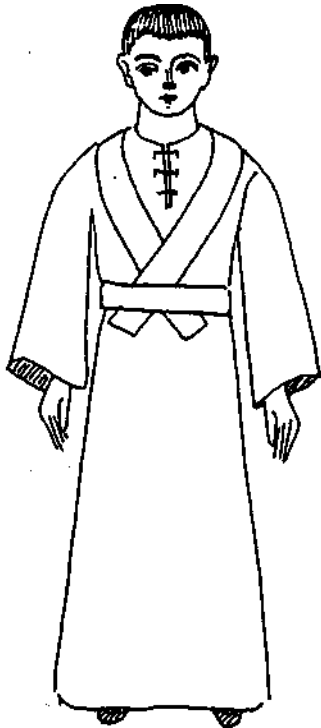
comben van Rome. Ze stellen daar ofwel de ziel van de afgestorvene voor, of zijn een personificatie van de biddende Kerk. Bekend is de Moeder Gods van het Tekken, die steeds in orante-houding wordt voorgesteld. Het is hier niet de plaats om alle heiligen te noemen die in orante-houding staan afgebeeld. Bekend is de Heilige Menas, de kameeldrijver van Egypte, die, ook in bas-reliëf vaak tussen zijn kamelen, in orante-houding staat afgebeeld. De afbeelding linksonder toont de arts Kosmas in een voor hem ongewone houding.

orarion
Een smalle lange band door de diaken over de linkerschouder gedragen.

Bij het zingen van de voorbeden neemt hij met de rechterhand het orarion op en houdt dit deel hoog boven zich als symbool van het opstijgend gebed. Tegenwoordig is de kleur van het orarion dezelfde als van het >stikharion, maar op oudere ikonen heeft de diakon vaak een wit stikharion en is zijn orarion zwart of rood. Als de >hypodiaken de bisschop assisteert draagt hij het orarion kruislings voor de borst (zie afbeelding op volgende pagina). Ook kruist de diakon zijn orarion vóórdat hij in de altaarruimte gaat om met de bis-

schop en de priesters de gewijde gaven te nuttigen.

orléts

Een rond matje waarop een boven een stad zwevende arend is afgebeeld. De >hypodiaken legt dit matje daar waar de bisschop gaat staan: bijvoorbeeld midden

vóór het altaar, of in de Koninklijke Deuren voor de zegening van het volk, enzovoort.

otvódka

De Russische benaming voor de lijn die de scheiding vormt tussen de rand en de voorstelling van de ikoon.

oude van dagen

Een andere naam is 'Het Vaderschap'. Deze compositie, waarbij de Vader getypeerd wordt door de 'Oude van Dagen', uit het visioen van Daniël (7:9). In Zijn schoot zetelt de Zoon in de vorm van de Emmanuel en in een mandorla is de Heilige Geest zichtbaar in de vorm van een duif. Het type ontstond in Byzantium en kwam via het westen naar Rusland. De plaats van de Heilige Geest in de gedaante van een duif op een >mandorla, is ófwel tussen de Vader en de Zoon; (afbeelding hieronder),

ófwel in de schoot van de Zoon (afbeelding op volgende pagina linksboven). De kerkvergadering van Moskou (1667) constateerde: "De Heer Sebaoth met grijze baard en de eniggeboren Zoon op zijn schoot en de duif tussen hen in op ikonen te schilderen is uiterst onzinnig en oppassend, want niemand heeft de Vader volgens zijn Godheid gezien, omdat de Vader geen lichaam heeft en de Zoon niet uit de Vader vóór alle tijden geboren is." Dat deze 'uiterste onzin' niettegenstaande de uitspraak van de Kerkvergadering in duizenden kerken en kloosters op de centrale plaats van de patriarchenrij van de ikonostase een plaats vond, kan verklaard worden door het feit dat:

- 1 de Oude van dagen niet een ikoon is van God de Vader, maar een 'typos', een afbeelding die Hem goed typeert,

2 de duif geen ikoon is van de Heilige Geest, maar een teken voor zijn aanwezigheid, zoals het tijdens de doop van de Zoon geschiedde.

oudrituelen, oudgelovigen

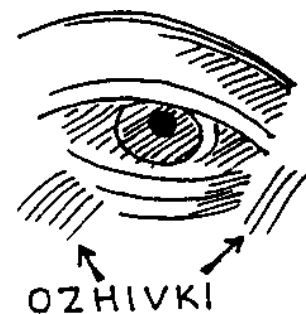
Zijn die gelovigen welke, niet tevreden met de 'hervormingen' van de patriarch van Moskou, Nikon, zich afscheidden van de Orthodoxe kerk. Ze werden STAROVJERI genoemd: oudgelovigen, onder welke naam ze ook in het westen bekend zijn. Zelf houden ze niet van deze naam, maar noemen zich oudrituelen. Hun afscheiding vond plaats in de jaren na het Concilie van Moskou (1666-1667). Nikon had reeds vóór het concilie in 1653 de liturgische boeken laten zuiveren van kopieerfouten: die nieuwe 'gezuiverde' boeken werden door het concilie goedgekeurd. Toen deze

onder de gelovigen kwamen, wekten ze verontwaardiging vanwege de 'nieuwigheden'. Velen weigerden de gezuiverde teksten aan te nemen. Deze scheiding wordt in het Russisch RASKOL genoemd, en de zich afscheidenden werden RASKOLNIKI genoemd. Ze werden vaak bloedig vervolgd. Het klooster Solovki in de Witte Zee weerstond 8 jaar lang, van 1667 tot 1675, een belegering door de 'soldaten van de tsar'. De aartspriester Avvakum werd onder haast ondenkbare kwellingen met zijn gezin van de ene gevangenis naar de andere gesleept, tot hij in 1682 op de brandstapel zijn einde vond. Omdat ze in hun gelederen al heel gauw geen bisschoppen hadden, kwamen de oudrituelen na het overlijden van hun laatste priester zonder eucharistieviering. In hun kerken en gebedshuizen werd de ikonostase tegen de oostelijke muur gesteld. Later ging een deel van hen priesters aannemen, die door orthodoxe bisschoppen buiten Rusland (o.a. in Bessarabië) gewijd waren. Zo ontstonden er 'priesterlijken', de POPOVTSI, in tegenstelling tot de BJEZPOPOVTSI, degenen zonder priesters. Een gedeelte van de oudrituelen verenigde zich met de officiële staatskerk (1811) op voorwaarde dat ze hun oude gewoonten mochten behouden. Het zijn de zogenaamde EDINOVJERTSI (één-vangelooft). Deze unie heeft niet veel aanhang gehad, daar ze spoedig merkten dat de beloften niet gehouden werden. De oudrituelen zijn van een enorme betekenis voor het behoud van de oude tradities in het schilderen van ikonen.

ozhívka

(meervoud: ozhívki)

De plaatsen met het hoogste licht worden aangeduid door fijne, vaak parallellopende streepjes, die ofwel uit zeer transparant wit, ofwel uit een mengsel van oker en wit bestaan.

P**pala d'oro**

Een zich in de San Marcokathedraal te Venetië bevindend gouden schrijn, 210x315 cm, bekleed met 1.339 edelstenen en 1200 parels. Er staan 83 voorstellingen op in emailtechniek - de meesten van grote waarde voor de ikonografie. Het paneel stamt uit Konstantinopel (10de - 11de eeuw).

palata

Door ikoonschilders worden gebouwen en steden, welke meestal op de achtergrond van de ikonen staan palati genoemd, meervoud van palata.

palech

In de 17de eeuw waren de boeren van Palech horigen van het landgoed van de Botorlin-familie. Er werden toen al in veel families ikonen geschilderd. In de jaren 1850 waren 200 ikoonschilders in dienst van een groep waarvan de Safonovs aan het hoofd stonden. Ze kregen opdrachten uit heel Rusland en stuurden ikoonschilders naar kerken en kloosters om daar ter plaatse te schilderen. In 1800 werd begonnen met een groot opgezet atelier: de 'fabriek van de Visjnakóv-familie'. Ze waren vroegere horigen van graaf Sjekemtjev, die zich vrijgekocht hadden. In de twintiger jaren van de 19de eeuw was P.V. Loekoetin de leidende figuur in Palech. Sommige van zijn schilders stuurde hij naar de Stroganovschool van Moskou. In de zestiger jaren werden er behalve ikonen ook paaseieren, sigarenhouders, beschilderde kisten van albums en snuifdozen vervaardigd. Na de dood van N.A. Loekoetin werd de fabriek gesloten in 1904. In 1910 werd de productie van bovengenoemde voorwerpen weer voortgezet door de vroegere schilders van Loekoetin, maar nu in de vorm van een artel, een werkgemeenschap. Van de ikoonschilderfamilie Golikov was het Iwan die in 1924 een soort renaissance veroorzaakte, hoewel officieel geen ikonen meer gemaakt werden: ze beschilderden doosjes van papier-maché, van binnen roodgelakt, van buiten zwart. Vooral motieven van Russische volksver-

tellingen, historische gebeurtenissen, werden geschilderd. Bekende namen onder de kunstenaars zijn behalve de Golikovs: Boetirin, Korin, Vinogradov, Zinovjev-Kotoechine en Smirnitski.

paleologen

Het tijdperk der keizers uit het huis der Paleologen wordt gekenmerkt door een verfijnde opleving van de cultuur. Ikonen uit dit tijdperk behoren tot de 'Derde gouden tijd van Byzantium'. Die tijd strekt van 1261 tot 1453.

pálitsa - politsa

>epigonation

palladium

Het uit de hemel gevallen beeld van PALLAS ATHENE, in Troje bewaard als teken van de onneembaarheid van de stad. In de ikonografie is het paladium de ikoon die als eigen ikoon van de stad vereerd wordt. In Novgorod is bijvoorbeeld de >zname-nië-ikoon uit de 12de eeuw het palladium van de stad.

panagía

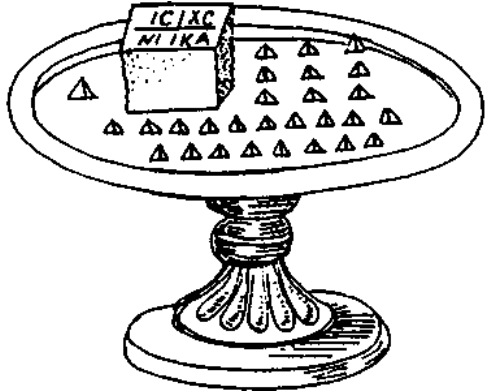
Letterlijk: de geheel heilige. In Griekenland is dit de gebruikelijke naam voor Maria. Het >enkolpion van de Orthodoxe bisschoppen heet vaak 'Panagia', omdat er zeer dikwijls een ikoon van de Moeder Gods op staat.

pantokrator

Het Griekse woord KRATEO betekent heersen, zegevieren, machtig zijn. Christus is op deze ikoon de Almachtige, de heerser. Gewoonlijk zit Christus op een troon, in de linkerhand een soms gesloten, maar meestal geopend evangelieboek, de rechterhand ten zegen opgeheven. De Pantokrator is steeds de centrale figuur van de >deësis (zie grote afbeelding bij >mandorla). Er zijn ook 'staande' Pantokrator-ikonen. Vaak liggen dan de stichters van een klooster aan de voeten van Christus. Voorbeelden daarvan zijn de Pantokrator van Solovki en die van Jaroslavl. Ook de half-figuur van Christus heeft vaak naast zich de tekst panto / krator.

pateen

Een ronde schaal, meest van zilver of goud (verguld), die op een voet staat. Op deze schaal wordt het brood gelegd dat op het altaar geconsacreerd wordt.

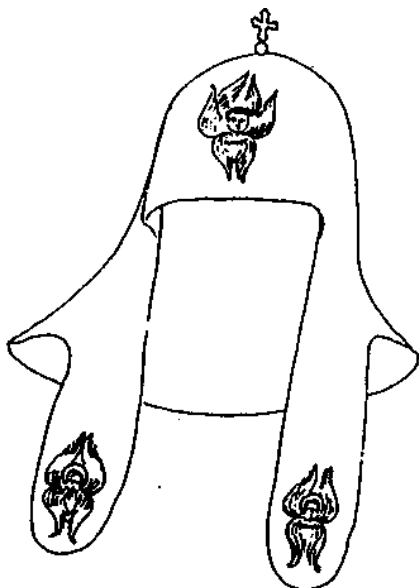

pantibulum

De dwarsbalk van het kruis. Het was deze balk die door de veroordeelde naar de plaats van de terechtstelling werd gedragen. De staande balk, de >stipes, stond meestal al vast in de grond.

patriarch

Verschillende personen in het Oude Testament dragen de titel patriarch: Abraham, Isaak, Jakob. Het is ook de titel van het hoofd van een orthodoxe >autocefale kerk. Tijdens het liturgisch ofwel officieel optreden worden ze gekenmerkt door een speciaal hoofddeksel. De afbeelding hieronder toont de witte hoofdbedekking van de patriarch van Moskou.

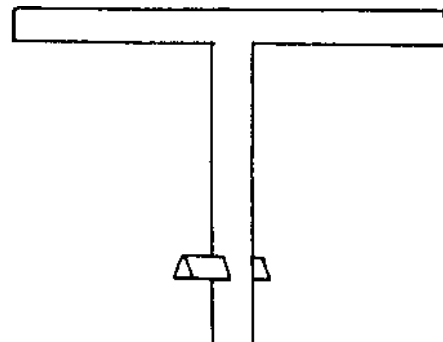
De drie ornamenten zijn soms verschillend: hier zijn de engelen op de afhangende linten viervleugelig, soms hebben ze er zes. Deze witte muts bestond in Rusland al vóór het patriarchaat. De ikoon van Petrus, metropoliet van Moskou, draagt een witte muts met drie zwarte kruisjes (en geen metalen kruisje in top). De patriarchen van Konstantinopel dragen gewoonlijk een zwarte >kloboek.

pavoloka

Een doek dat op de houten ikoonplaat gelegd wordt, gewoonlijk tijdens het aanbrengen van de tweede laag lijm, en dus voordat de >levkas aangebracht wordt.

pegma

Een door de >stipes van het kruis gedreven wig, waarop de tot de kruisdood veroordeelde kwam te zitten.

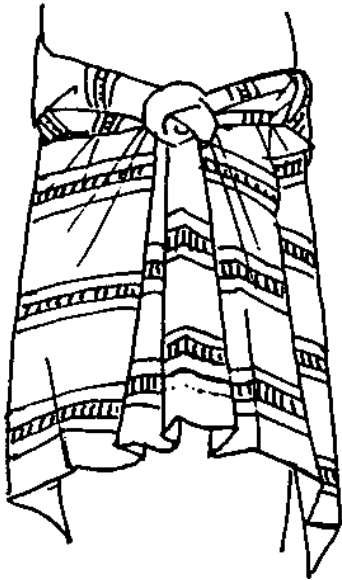
In de collectie R. Pereire (Parijs) is een gemma, een edelsteen waarin figuren en tekst zijn gesneden, waar Christus op een pegma zit. Omdat deze steen gebruikt

werd als stempel, is het opschrift in spiegel-schrift. Er staat: Vader, Jezus Christus .

perizónium

Een lendendoek waarmee Christus op het kruis wordt afgebeeld. Gewoonlijk is de kleur wit, maar er zijn ook ikonen waar het perizonium een andere kleur heeft of een streepjesmotief toont.

keve (het woord betekent 'vrijdag') is een personificatie van het lijden (op vrijdag) van Christus. Zo is ook de soms naast Paraskeve staande, in het wit geklede Anastasia (Anastasis is het Griekse woord voor 'Opstanding') de personificatie van de Opstanding, de Verrijzenis van Christus. De vrouwelijke figuur die in een kelk het bloed uit de wond in de zijde van Christus opvangt, is de personificatie van de kerk. De man en de vrouw die in de wateren van de Jordaan zitten zijn de personificatie van de Jordaan en van de zee. het gaat hier om een tekst uit Psalm 113/114:5 "Wat is er zee, dat gij week, Jordaan dat ge ruggelings terugboog?" De zee is gepersonifieerd in een vrouw (het Griekse woord voor zee, i thalassa, is vrouwelijk) en de Jordaan (o iordanis) is mannelijk, dus voorgesteld als man.

pernát

Het Kerkoslavische woord betekent 'gevederd'. De ikoonschilder verstaat er onder dat hij een harnas van een 'soldatenheilige' of van een geharnaste engel moet schilderen, zoals op de afbeelding hieronder.

personificatie

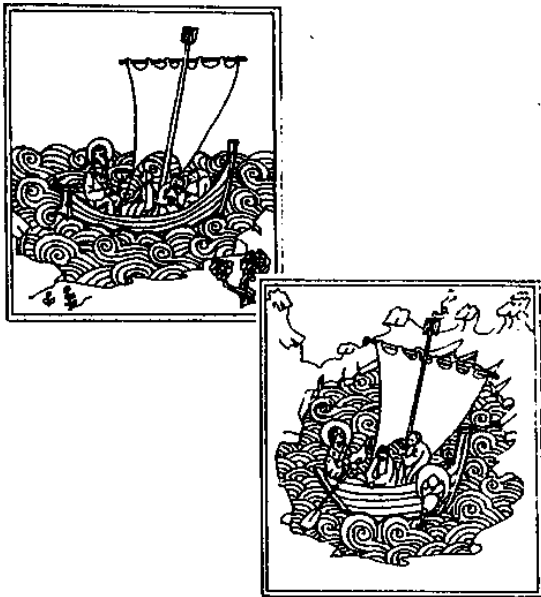
Wanneer kosmische natuurverschijnselen of abstracte begrippen als menselijke wezens worden voorgesteld, kan men spreken van 'personificatie'. De Heilige Paras-

perspectief

Behalve het >omgekeerd perspectief worden er in de ikonografie nog andere middelen gebruikt om te voorkomen dat de ikoon een dieptewerking vertoont. Er wordt integendeel naar gestreefd om de 'tot-de-toeschouwer-komende' werking actief te maken. Enkele van deze middelen zijn:

a het opstaande landschap of een opstaande zee of meer. De afbeelding hieronder geeft weer hoe een niet in de traditie thuis zijnde schilder de >kleimo zou schilderen waar Sint Nikolaas zee-lieden helpt.

De onderste afbeelding hierboven toont hoe het meer in de stijl der ikonen kan geschilderd worden: de zee staat recht en wordt omgrensd door land. Het resultaat is dat alle perspectief verdwenen is en het 'Wonder van Nikolaos en de schipbreukelingen' spreekt tot ons.

- b een ander middel is om de kleuren van de voorwerpen op de achtergrond even fel of even gematigd te schilderen. Dus een boom op de voorgrond wordt met dezelfde kleur geschilderd als zijn tegenhanger op de achtergrond, en even groot (>omgekeerd perspectief).
- c een derde middel is om de hemel niet in zijn natuurlijke kleur (blauw) en zeker niet met wolken af te beelden.

pesjtsjéra

Deze naam wordt gegeven aan sommige kloosters in Rusland, waarvan de eerste monniken in grotten woonden. Het be-

kendste is het Pesjtsjérskaja Lavra van Kiëv en het Ptsjóraklooster in Estland. (In het Ests is de naam Pétseri)

philoxenia

>filoxenie.

phylakterium

Het woord kan zowel een amulet, een gebedsriem (van de joden) als een band zijn, waarop een wet geschreven staat. In de ikonografie verstaan we er een lint onder, dat uit de mond van een 'sprekende' persoon komt. Daarop staan de woorden die tot de toegesprokene gericht worden. In het westen is dit vaak te zien op de voorstellingen van de Boodschap van de Engel aan Maria. In de traditie der ikonenkunst komt het weinig voor.

platytera

In één van de hymnen welke de Orthodoxe kerk zingt ter ere van de Moeder Gods staat "Haar schoot ontving het geïncarneerde Woord, waardoor haar schoot wijder werd dan de hemelen." Dit 'wijder dan de hemelen' geeft men aan de Moeder Gods die op een troon zit met haar Kind, staande, soms zittende op haar schoot. Omdat vaak aan beide zijden van Maria een engel staat afgebeeld, heet deze ikoon vaak 'Godsmoeder van de engelen'.

plavka

Het is de techniek van het nat opzetten van de kleuren. Dit is vooral nodig waar de verschillende tonaliteiten van oker vloeiend in elkaar over moeten gaan. Vooral op het >inkarnaat (>sankhir) is dit nodig. Het gevolg hiervan is dat de Russische ikoon-schilder zijn plaat plat op de tafel legt en niet op een schildersezal kan werken vanwege de natte verf.

plosjtsjanítsa

>epitáfios.

pódlinnik

>hermeneia

podrjásnik

De toog, zowel van de monnik, priester, diaken als voor de bisschop. Bij monniken is de toog ofwel zwart, wit of okerkleurig,

met een brede lederen riem, die met een gesp voorlangs gesloten wordt.

poestinj

Betekent 'woestijn' maar is ook de naam voor een eenzaam liggend klooster, waar de regel van de woestijnvaders van Egypte streng werd nagevolgd.

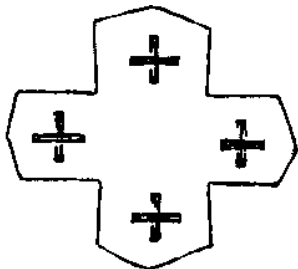
pokr6v

Gewoonlijk staat op deze ikoon de Moeder Gods boven de ikonostase van een kerk. In haar zijwaarts gespreide handen heeft ze een lang wit doek, waarvan de einden naar beneden ahangen. De >dwaas ter wille van Christus Andreas (gestorven 936 of 956) zag dit in een visioen in de Blachernenkerk in Konstantinopel. Het werd in de Orthodoxe kerk een feest (1 oktober). Er bestaat waarschijnlijk verband tussen deze ikoon en de zogenaamde 'Schutzmantel-Madonna' in het westen.

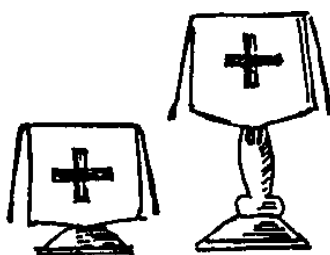
pokrov6ts

(meervoud: pokrovtsi)

Drie doeken - waarvan er twee in kruisvorm geknipt - die over kelk en pateen liggen tot aan het moment dat de gaven van brood en wijn op het altaar geplaatst worden.

De derde pokrov6ts is groter en rechthoekig en wordt over de kelk en pateen gelegd tot aan het begin van het credo, de geloofsbelijdenis. Het is de >aer.

polje

Dit Russische woord betekent 'veld'. Het is de rand van de ikoon. Soms staan op de polje kleine ikoontjes van heiligen. Het gaat dan om een ikoon, door een gezin besteld, waarin op de polje de beschermheiligen van de gezinsleden staan.

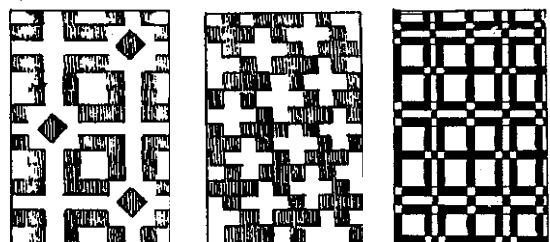
polos

Deze polos (een rijksappelachtige bol) was in de hand van de keizer een symbool van macht. In de hand van God (de Oude van Dagen) of de hand van Christus was het een symbool van de scheppingsmacht. Als engelen zulk een polos in de hand houden (zie afbeelding bij >labarum) is deze meestal doorzichtig en voorzien van een kruis, met of zonder Christusmonogram IC - XC, waarbij soms het woord NIKA (overwint) komt te staan.

polystavrion

(gr. = veel-kruisig)

Als het >felonion van een bisschop of priester een kruismotief toont, wordt dit liturgisch kleding 'polystavrion' genoemd.

ponomár

Een persoon wiens functie in de kerk overeenkomt met die van een koster. Op de ikoon van de Moeder Gods Besèdnaja' bevindt zich vóór haar een geknield persoon: de ponomár Joeri.

poroetsjí

>epimanieken.

posloesjnik

Bij de intrede in een Orthodox klooster wordt de postulant gewoonlijk aan een oudere monnik toevertrouwd, die hem in het geestelijk leven inleidt en die tevens zijn biechtvader is. Wanneer hij geacht wordt het monnikskleed te dragen, worden bij deze plechtige inkleding vier haarlokken afgeknipt, een tonsuur. Hij heet nu (in Rusland) Rjasofórni (>tonsuur).

pozolótshik

Betekent 'goud' in het kerkslavisch en Russisch. Het is de man die in een werkgemeenschap van ikoonschilders het bladgoud oplegt.

prázelen

De groene kleur. Het is een extract van glaukoniet, een mineraal dat gevonden wordt op plaatsen waar vroeger een zee geweest is.

preëxistentie

De preëxistentie van Christus wordt vertolkt door de 'Engel van het eerbiedig zwijgen'. Een engel met de armen kruisgewijs voor de borst, met in de nimbus de letters O ω N en het Christusmonogram aan beide zijden: IC - XC. Het is een poging te verklaren hoe de menswording van de tweede Persoon van de Drievuldigheid niet in strijd is met de onveranderlijkheid, en dus met de volmaaktheid van God. De menswording wordt hier opgevat als een mystieke onlichamelijke incarnatie zonder tijdsbegin. Het verhaal van de drie 'engelen' die aan Abraham en Sara verschijnen wordt zowel door Johannes van Damascus als door Eusebius van Caesarea geïnterpreteerd als een verschijning van Christus, begeleid door twee engelen. Hier is dus sprake van de preëxistente Christus (>drievuldigheid).

prepodobnomoetsjenik

Is de titel die aan een heilige monnik gegeven wordt die als martelaar gestorven is.

prepolovjénie

Het is de feestdag welke chronologisch tussen Pasen en Pinksteren ligt en die een eigen ikoon heeft: 'Christus tussen de leraren'.

presvjatája

Betekent 'allerheiligste' en is een titel voor Maria, die overeenkomt met het Griekse >panagia.

pridjel

Een zijkapel in een grotere kerk met een eigen ikonostase voor het altaar.

priestermartelaar

Deze titel wordt aan een bisschop-martelaar gegeven.

priktekening

>proris.

príporoch

Het woord is Russisch en betekent 'poeder'. Het is het houtskoolpoeder dat door de ikoonschilder in een linnen zakje gedaan wordt. Op de in spiegelbeeld gemaakte tekening (op papier) werden met een naald gaatjes gestoken op de lijnen van de tekening. Het papier werd, met de tekening naar beneden op de ikoonplaat gelegd. Door met het zakje zacht op het papier te kloppen, kwam de tekening in fijne puntenlijnen op de plaat. Meestal werden de lijnen nagetrokken met een okerkleur. De moderne ikoonschilder moet dus weten dat deze tekeningen steeds in spiegelbeeld staan en Christus daarop dus met de verkeerde, de linker-, hand zegent en het evangelarium in de rechterhand houdt.

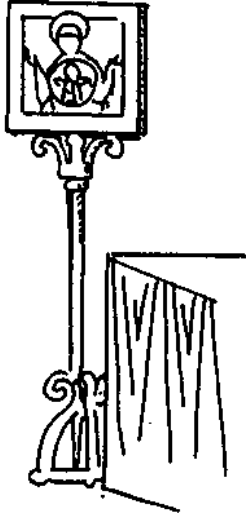
probjélka

De techniek waarbij eerst de donkere kleur opgelegd wordt en daarop de lichtere. Praktisch komt het hierop neer dat men op een ikoon geen schaduw schildert. Deze ontstaat daar waar er geen lichtere kleu-

ren op de oorspronkelijke kleur gelegd zijn.

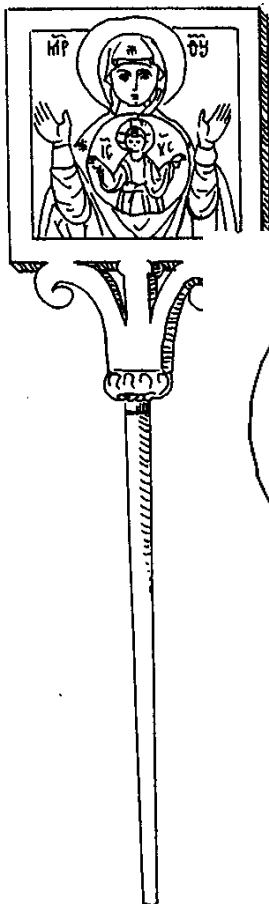
processie-ikoon

De Russisch naam voor zo'n ikoon betekent: 'die naar buitengedragen wordt'. De

ikoon staat vaak in een standaard achter het altaar. Dit soort ikonen werd vaak met steel en al uit één stuk hout gesneden (zie afbeelding hieronder). Omdat deze panelen èn in de altaaruimte èn tijdens de processie van beide kanten zichtbaar waren, beschilderde men beide kanten met een ikoon.

profetenmuts

Een witte door de Phrygiërs gedragen muts, bestaande uit een om het hoofd gedragen doek waaruit een vuurrood rond

hoedje tevoorschijn komt. Het is op ikonen het hoofddeksel van profeten, maar ook van de drie koningen (magiërs). De afbeelding toont een schets van de profeet Daniël.

profetenrij

Het is gewoonlijk de vierde rij op de ikonostase. Deze rij komt niet in Griekse kerken voor. De centrale ikoon van deze rij is de Moeder Gods van het Tekenen. De profeten hebben een open schriftrol in de hand waarop een tekst die betrekking heeft op het moederschap van Maria, of op de menswording van haar Zoon.

proris

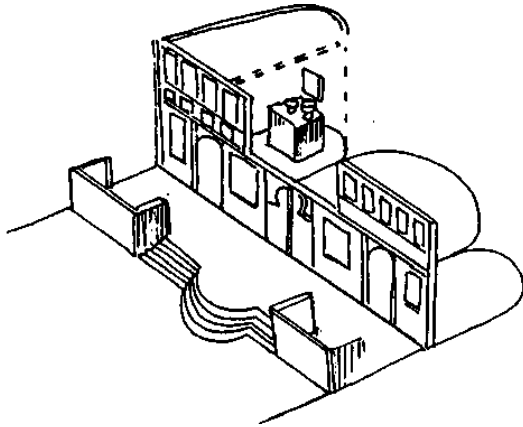
Voortekening, >prporoch.

proskomédie

Afkomstig van het Griekse woord PROSKOMIZO d.w.z. ergens iets naar toe brengen, iets aanbrengen. Het was oorspronkelijk dát deel van de eucharistieviering waaronder de 'gaven', brood en wijn, ter consecratie op het hoofdaltaar gebracht werden. Tegenwoordig verstaat men er onder het door een priester gereedmaken van het brood en de wijn op een altaar in het >proskomidikon.

proskomidikon

Het linkergedeelte van de achter de ikonostase liggende ruimte, waar, op een altaar de gaven, brood en wijn klaargemaakt worden voor de eucharistieviering, die er onmiddellijk op volgt.

proskynesis

Door voetval vereren. Het is vaak een diepe buiging vóór men de ikoon kust. Ook de aanbidding van de drie koningen op de Geboorte-ikoon van Christus heet 'proskynesis'.

proskynetarion

Is een lessenaar waarop een of meerdere ikonen ter verering worden gelegd (afbeelding rechts)

protomartelaar

Een titel welke aan de heilige martelaar Stephanus gegeven wordt.

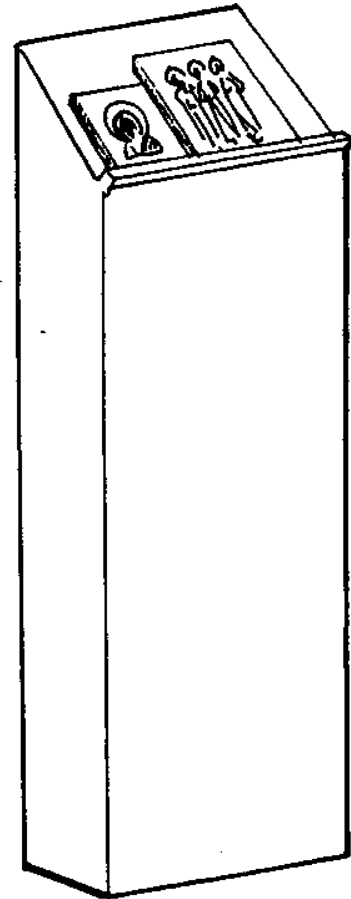
psalterium - psalter

De 150 psalmen in één band verzameld vormen een bron van inspiratie voor ikoonschilders. De handgeschreven boeken werden verlucht door op de brede marge geschilderde miniaturen. Deze

hadden betrekking op het Nieuwe Testament. Ze werden dáár geplaatst waar men in de psalmtekst een verwijzing meende te bespeuren naar een gebeuren dat in de evangeliën beschreven stond. Vaak werd vanaf de miniatuur een dun rood lijntje getrokken naar de betrokken tekst. Onder de psalters die voor ikoonschilders van belang zijn, en welke nu ook in facsimile-druk te koop zijn, kunnen gerekend worden: het Psalter van Kiëv (1397) en het Chludov-Psalter van kort na het einde van de ikonostrijd (begin 7de, begin 10de eeuw).

pseudo dionysios

>dionysios de areopagiet

R

raki

Een soort alcohol door Griekse ikoonschilders gebruikt om op de >bolus te leggen voordat het bladgoud 'aangeschoten' wordt.

razbjélka

>probjelka.

reftj

Ongeveer dezelfde kleur als >ditsj, maar door het toevoegen van meer oker wordt de tint iets meer groenachtig. Door sommige Russische ikoonschilders worden de schaduwplaatsen op haar en baard met deze kleur iets donkerder gemaakt.

regenboog

De regenboog komt in de ikonografie zelden voor: wanneer de aartsengel Michaël, op een rood paard gezeten, als een soort apocalyptische ruiter afgebeeld wordt, worden zijn uitgestrekte handen door een regenboog verbonden. De Moeder Gods, 'de Niet door handen gesneden Rots' heeft naast attributen zoals een ladder, een rots en een stad ook een regenboog voor de borst. Deze mag waarschijnlijk als aanduiding gezien worden dat in deze regenboog het Verbond tussen God en de mensen in Maria zijn zuiverste uitdrukking heeft gevonden. Regenbogen op ikonen worden in symbolische, en dus niet-natuurlijke kleuren afgebeeld.

reisikonostase

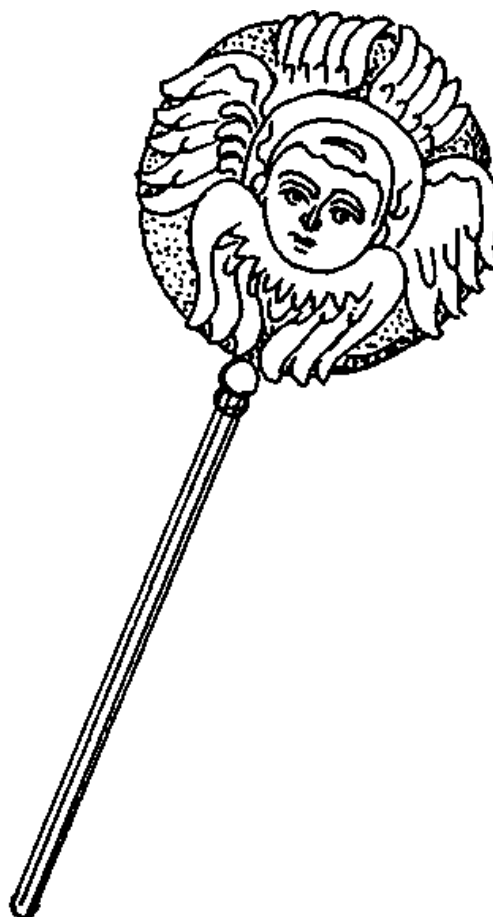
Een miniatuurikonostase welke uit paneeltjes bestaat die met scharnieren aan elkaar bevestigd zijn. Daardoor kunnen ze opgevouwen en in een koffertje gelegd, mee op reis genomen worden. Ze zijn ontstaan in Rusland, nadat in 1667 de oudrituelen zich van de staatskerk hadden afgescheiden. De vele (en rijke) kooplieden onder deze oudrituelen bestelden zulke reisikonostases omdat ze op hun reizen niet altijd zeker waren dat ze in de plaatsen waar ze overnachtten een eigen gebedshuis zouden vinden.

reliëk - relikwie

Van het Latijnse RELIQUAE: overblijfsel, as, geraamte, gebeente. Van de traditie uit de eerste eeuwen om op het graf of de sarcofaag van de martelaren de >agape te eindigen met een eucharistieviering, ontstond de gewoonte om daar waar geen martelaargraf als altaar was, een gedeelte van het gebeente van een martelaar in de stenen altaartafel in te metselen. In het Oosten waar het altaar soms vijf poten had, werden de relikwieën in de centrale poot geplaatst. Tegenwoordig is een kleine relikwie in het >antimension ingenaaid.

ripida - ripidion

Een houten staaf waarop een geornamenteerde schijf is aangebracht. Vaak is het een in bas-reliëf uitgevoerde zesvleugelige cherub.

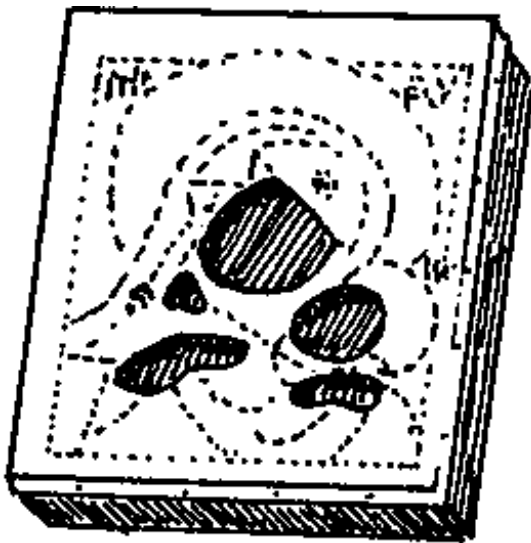
Twee van zulke ripida worden bijvoorbeeld door twee >hypodiakens heen en weer bewogen over het altaar tijdens de eucharistieviering waaraan een bisschop deelneemt. Oorspronkelijk bedoeld om de in-

secten weg te jagen, werd er een symbolische betekenis aan gegeven: de Heilige Geest die over de geconsacreerde gaven - brood en wijn - zweeft.

een ronde oppervlakte van felrode kleur, die later door het sankhir heen scheen. Bij sommige oude ikonen is deze kleur zelfs doorgeslagen en overheerst de rode kleur.

riza

Een metalen (soms van zilver of verguld zilver) bedekking van de ikoon, waarbij alleen het hoofd, de handen en de voeten van de heiligen onbedekt blijven. De over de ikoonrand uitstekende rand wordt omgebogen en met spijkertjes vastgemaakt. Op deze omgebogen rand staat het goud- of zilvermerk en vaak de initialen van de smid.

Op de metalen plaat is de ikoon in bas-reliëf geciseleerd. Doordat dit werk, indien handwerk, vaak van uitzonderlijk vakmanschap getuigde, is een studie van deze riza's zeker niet misplaatst, hoewel de riza als zodanig flink heeft meegewerkt aan de decadentie van de ikoon. Er zijn heel wat ikonen waar alleen die plaatsen geschilderd zijn die na het opleggen van de riza zichtbaar bleven. Wat bedekt werd, werd hoogstens met een slordig lijntje aangegeven.

rjása

Een brede mantel met zeer wijde mouwen, door priesters en bisschoppen gedragen over hun >podrjásnik. Gewoonlijk zwart van kleur.

rumjána

Vóórdat de Russische ikoonschilder het >sankhir oplegde, bracht hij op de wangen